

ХУДОЖНЄ ВІДОБРАЖЕННЯ ІДЕЙ «БРАТСТВА ТАРАСІВЦІВ» У КАЗЦІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО «ХО»

Стаття присвячена аналізу політичної сатиричної казки М. Коцюбинського «Хо». Розглядається художня реалізація в творі ідей національно-культурного відродження України на межі ХІХ – ХХ ст., що пропагувалися «Братством тарасівців», до кола якого входив сам письменник.

Ключові слова: жанр, дитяча література, політична сатирична казка, ідея.

Статья посвящена анализу политической сатирической сказки М. Котюбинского «Хо». Рассматривается художественная реализация в произведении идей национально-культурного возрождения Украины на рубеже ХІХ – ХХ вв., которые пропагандировались «Братством тарасовцев», к числу которых принадлежал сам писатель.

Ключевые слова: жанр, детская литература, политическая сатирическая сказка, идея.

The article is devoted to the analysis of M. Kotsiubynsky's politico-satirical fairy-tale «Kho». The article examines artistic realization in the texts of ideas of Ukrainian national-cultural rebirth at the turn of 19-20 centuries which was promoted by «Bratherhood of Tarasovs», a member of which the writer was himself.

Key words: a genre, children's literature, a politico-satirical fairy-tale, an idea.

Однією з найпомітніших постатей у розвитку української літератури кінця ХІХ – початку ХХ століття по праву вважається М. Коцюбинський – письменник світового рівня. Творчість М. Коцюбинського стала відкриттям у світовій літературі, збагативши українську літературу, вписавши в неї одну з найяскравіших сторінок. Це був письменник з власним творчим обличчям, з оригінальним і самобутнім стилем, який намагався вийти поза тісні межі тогочасного літературного напрямку. І він реалізував це бажання у високохудожніх психологічних творах, що стали окрасою не тільки української, а й світової літератури. На особливу увагу заслуговують його

твори для дітей «Харитя», «Ялинка», «Маленький грішник», які талановито й самобутньо ініціювали в нашій літературі імпресіонізм. Але найцікавішим твором для дитячого читання по праву вважається казка «Хо», яка знаменна неповторним пейзажем ранкового лісу, що обрамлює твір, і запам'ятався багатьом поколінням читачів як класична сторінка української літератури. Казка, як відомо, є універсальним твором, розрахованим на різновікову читацьку аудиторію. Так, опис ранкового лісу формує естетичні смаки й любов до природи в юних читачів, які знайомляться з твором у скороченому варіанті. У дітей середнього шкільного віку, які читають твір повністю, казка виховує почуття національної свідомості, а також яскраво ілюструє загальнолюдські вади (боягузтво, лицемірність) і чесноти (чесність, сміливість, відданість справі). Дорослі ж не можуть оминати увагою прогресивні ідеї, які художньо реалізуються у творі, та засудження автором такого методу виховання, як залякування. Це твір, у якому повною мірою визначився сатиричний талант письменника.

Казку «Хо» було написано в січні 1894 року – у той час, коли письменник зблизився з «Братством тарасівців», заснованим у 1892 році (М. Коцюбинський був скарбничим братства). Першими членами братства були брати Міхновські, Є. Черняхівський, Іван Липа, Б. Грінченко, В. Самійленко, М. Кононенко, В. Шемет, М. Вороний. У часописі «Правда», що виходив у Львові, «тарасівці» надрукували свою програму «Profession de foi, або Визнання віри молодих українців», автором програми був 19-річний студент-правник М. Міхновський. За короткий час осередки товариства створено в Одесі, Полтаві, Харкові, Катеринославі, Чернігові, але найчисленнішу групу тарасівців М. Міхновський організував у Києві. Вона вирізнялася кількісним складом і соціальним статусом її членів (крім студентської, до неї належала й національно свідомо селянська молодь). У своїй програмі учасники «Братства» зобов'язувалися бути завжди «консеквентними українцями»: дбати про те, щоб українська мова панувала в родині, установах, школі; обороняти права українського народу [9, с.323]. В умовах царської Росії, яка вела гнобительську політику як в економічному, соціальному, так і культурному житті, це було надзвичайно важко, а часом і небезпечно. Але революційно-демократичні ідеї «Братства тарасівців» були близькі М. Коцюбинському, який провадив просвітницьку роботу серед робітників і селян, працюючи у філоксерній комісії (написав статтю «Життя українців по малих містах. З українського Поділля», перекладав Ф. Достоевського, А. Міцкевича). Крім того, М. Коцюбинський читав газети й книги для неграмотних селян і робітників, прочитане завжди роз'яснював, грамотним роздавав книги. Отже, роботу «Братства» було спрямовано насамперед на культурно-освітні заходи та пробудження національної свідомості пересічних громадян, на агітацію за емансипацію жінки. Проте погляди письменника вже тоді не збігалися з програмою «Братства тарасівців», бо мали більш революційний і демократичний характер. Так, дослідники творчості М. Коцюбинського Ю.Б. Кузнецов і П.І. Орлик зазначають, що письменник провадив сміливі бесіди з робітниками,

критикуючи царський уряд і закликаючи їх до об'єднання в боротьбі з царизмом [5, с. 19]. Та через певний час, з причини ідеологічної утопічності, братство розпалося. Але, незважаючи на це, залишилися програмні твори письменника, які своєрідно ілюструють світоглядні засади та ілюзії молодечого ентузіазму письменника – оповідання «Ціпов'яз» (1893) та казка «Хо» (1894). Остання є об'єктом нашого дослідження.

Цей твір, безперечно, привертав увагу літературознавців. Так, відома дослідниця життя і творчості М. Коцюбинського Н. Калениченко, спираючись на спогади сучасників письменника, розглядала цей твір з погляду реалізації в ньому революційно-демократичних ідей [1, с. 44]. Більше уваги в осягненні змісту твору «Хо» приділив П. Колесник («Коцюбинський – художник слова», 1964). Зокрема, він підкреслює, що на час перебування М. Коцюбинського в «Братстві тарасівців» не могло бути й мови про його революційно-демократичні погляди. П. Колесник наголошує на тому, що це були роки шукань, коли письменник зазнав впливу буржуазно-ліберального культурництва, що відобразилося на його художній творчості, завдавши їй немало шкоди [2, с. 8]. Згодом дослідник поезики прози М. Коцюбинського Ю. Кузнецов, говорячи про високу майстерність автора в зображенні пейзажу в казці «Хо», відзначить, що це зумовлено насамперед жанровою своєрідністю казки [4, с. 70]. Революційний же зміст твору залишиться поза увагою дослідника. На сучасному етапі розвитку літературознавчої науки цей твір розглядається як зразок дитячої літератури та як твір, що відіграв ключову роль у становленні Коцюбинського-письменника (Я. Поліщук) і є обов'язковим для вивчення у школі.

Узагалі різних аспектів поезики казки «Хо» торкалося чимало дослідників творчості М. Коцюбинського та укладачів збірок літературних казок. Усі вони наголошували на тому, що казка М. Коцюбинського – це насамперед вірцевий твір дитячої літератури (В. Майоров, С. Пригодій, В. Шевчук, Ю. Винничук, О. Шевченко, Т. Качалова, В. Полковенко, Л. Ліщинська). Увага дослідників здебільшого акцентується знову ж таки на хрестоматійному пейзажі й міфологічному образі Хо. Деякі видання сучасних збірок літературних казок твір подають у скороченому варіанті під назвою «Ранок у лісі».

Метою нашої статті є з'ясування особливостей художньої реалізації у творі М. Коцюбинського «Хо» ідей «Братства тарасівців», що зумовлено активним розвитком сучасної літературознавчої науки в галузі жанру літературної казки, зокрема виділення такого її різновиду, як політична.

Вважаємо доцільним передусім звернутися до проблеми жанрової приналежності твору М. Коцюбинського. Адже традиційно зміст казки спрямований не на втілення революційно-демократичних ідей, він повинен мати виховне значення, а не відображати реальні історичні події і ситуації. Так, наприклад, В. Майоров називає «Хо» напівпубліцистичним твором, з цензурних міркувань замаскованим підзаголовком «Казка» [6, с. 31]. Ще раніше жанрову форму твору визначали як оповідання, але не остаточно. Скажімо, Н. Калениченко цей твір характеризує і як

оповідання, і як політичну сатиричну казку одночасно [1, с. 43]. Я. Поліщук називає його казкою [8, с. 56]. Ми, у свою чергу, спираючись на основні положення праці В.Шевчука «Українська класична літературна казка та шляхи її розвитку» [10], схилиємося до думки, що це політична сатирична казка, авторами якої в українській літературі є Іван Франко, Данило Лепкий, Іван Липа, Василь Пачовський, Остап Василенко, Василь Королів-Старий та інші.

Учасники «Братства тарасівців» своїми діями подавали приклад боротьби з соціальними й громадськими страхами тогочасного суспільства. Захищаючи національну гідність, вони виступали проти гніту пануючої нації в політиці, культурі та літературі. У казці «Хо» важливе місце посідають роздуми і дискусії в колі молодих братчиків-тарасівців про страх жінки бути повноцінним учасником громадського життя і відректися від загальноприйнятих канонів соціальної обмеженості жінки (Ярина Дольська). Не оминається увагою й страх царських чиновників бути політично скомпрометованим перед урядом, що призвело їх до дворушництва, обмеженості, підступності, здатності на підлість (Макар Літко). Саме такий духовний занепад прагнули подолати тарасівці. Найбільша увага приділялася функціонуванню української мови, яка визнавалася учасниками «Братства» як примат нації. А найвищим пріоритетом для них була незалежність України. Але такі погляди в умовах реакційної Росії були небезпечними і в багатьох пересічних громадян, які змирилися з ситуацією повсякчасного гніту, не викликали ніяких інших почуттів, крім страху. Отже, автор не випадково скористався фольклорною першоосновою й надав алегоричного характеру оповідці про демонологічну істоту Хо, який повсюдно сіє страх, на чому й ґрунтується його влада над людьми: *«А тим часом страх владно панує на землі, змагається з приязнею, з чесним пориванням, з обов'язком, ламле життя, безсилим чинить не то поодиноких людей, ба й цілі народи... Страх! Прищеплений дитині, виплеканий аномальними умовами суспільними, він стає чіпкою пошестю, робиться потугою, що тамує вічний поступ усього живучого... Страх!... Хо – страх»* [3, с. 155].

Персонажі казки персоніфікують цей страх. Окремі її розділи схожі на самостійні образки, об'єднані лише умовно, але в кожному з п'яти розділів присутній страх Хо, який є головним героєм. Автор показує процес зародження й існування людського страху в різних виявах. Не випадково людський страх уособлений в образі старого мудрого діда з його глибокими філософськими думками про людську сутність, бо страх існує дуже давно. Страх чорною тінню завжди супроводжував людство, змінювалися лише деякі сюжети. Наприклад, майже незмінним протягом тисячоліть залишився страх темряви, смерті та бідності. Психологічна наука розрізняє два основних види страху – біологічний та соціальний, де обов'язковою передумовою другого є перший [11]. У казці «Хо» М. Коцюбинського психологічно переконливо відтворене почуття страху. Так, у третьому та четвертому розділах репрезентовані соціальні страхи, що витікають із біологічних (згадаймо перший розділ – дитячий страх темноти), але завжди мають

специфічний соціальний компонент (Ярина Дольська, Макар Літко), який виходить на перше місце. Конкретні форми виявлення соціальних страхів залежать від особливостей історичної епохи і типу суспільства. У другому розділі бачимо формування страху в дитячій душі. У шестирічного хлопчика виникає безліч запитань до матері: у вечірню годину його цікавить, де поділося сонце, де його хата, чи має сонце дітей, чому не сплять зорі на небі, коли спить сонце... Він просить матір пустити його до Петрика, але мати не хоче, щоб її син товаришував з Петриком – сином куховарки. Зрештою, розмова закінчується залякуванням дитини дідом Хо. Хлопчика залякують нянька Марина та мати, дитину залишають на самоті зі страхом, який оселиться в його душі надовго, а може, і назавжди, і стане добрим підмурівком для формування «дорослих» соціальних страхів: *«Бо хто раз спізнається з почуттям страху, не хутко зможе відкараскатися від нього... Зросте дитина, змужніє, і багато сил, вартих кращої долі, змарнує на боротьбу зі страхом, та ще добре, переможе!.. Шкода сил, шкода часу... А хто винен?»* [3, с.159]. Остання фраза звучить як риторичне питання і водночас нагадування, що все починається з родини, з того психологічного клімату, в якому дитина зростає і де формується її світогляд. Тут ми бачимо родину, в якій чітко працюють два найсильніших механізми покори – страх і релігія: *«Божевільний жах охоплює дитину, поширює зіниці, витяга обличчя, ворухить волоссям на голові, душить за горло... – Діти, спати! Пора вже!.. Марино, клади дітей спати!.. – розтинається голос материн й будить, як зі сну, хлопця. Марина ставить хлопця на молитву. – «Отче наш, що на небі...» – непритомно проказує він за нянькою, а сам дивиться вбік, на вікно. «Нехай буде воля твоя, як...» Ой, там щось руками маха, аж по вікні шкряба! – тремтить хлопець. – «Хліб наш щоденний...»* [3, с.158]. З такої дитини виросте дуже “зручна” для тогочасного суспільного устрою людина.

У третьому та четвертому розділах казки М. Коцюбинський апробує засоби сатиричного зображення: саме такими постають Ярина Дольська та Макар Іванович Літко, представники старого народництва, які зреклися своїх ідеалів і стали фактичним інструментом владної політики. В образі Ярини Дольської автор викриває нерішучість, легкодухість розпещеної панночки, для якої довгі роки існував міцний мур між простим народом «бидлом» та панами: *«Минали роки, збільшуючи той мур, що стояв межі двором та селом. З одного боку були пани, з другого – «бидло». Виросла Яринка на панну Ярину й мусила позбутись думки, що все, що її оточує, належить до батька або може бути куплене батьком за гроші»* [3, с.161]. Завдяки своїй освіченості Ярина стала по-іншому дивитися на «темних» людей і з щирим запалом молодечого серця вирішила їм допомогти: *«Правда, кожна нова думка, що не згоджувалася з її дотеперішнім світоглядом, викликала цілу бурю в молодій, незміцнілій ще душі, але мур, що відділяв її від села, валився й відкривав не бидло, а справжніх людей, з людськими інтересами, і болями й радіщами. Ярину зацікавило се невідоме їй «мужицьке царство». Вона почала придивлятися до нього, наскільки се було в її змозі, і налякалась темноти й убожества, що панували там»* [3, с.161]. Але в рішучу хвилину,

отримавши призначення на село, заради чого вона стільки боролася, Ярина стала вагатися, злякалася майбутніх труднощів і бідності, не змогла покинути багатого життя, аристократичного оточення й піти на боротьбу з горем людським: *«Ніхто. Одна... Нема рідної душі, щоб щирим словом, співчуттям загоїла рани сердечні, заспокоїла, підтримала... Відрізана, як скибка від хліба, самотня, як хрест на роздоріжжі... Пустка навкруги, холод...»* [3, с.164].

Образом Ярини письменник розвінчував типи «просвітителів», зображених у творах українських письменників-демократів (О.Кониського, Олени Пчілки, Б.Грінченка), зокрема образ Катерини з повісті Б.Грінченка «Соняшний промінь». Якщо Б. Грінченко намагався довести, ніби Катерина дійсно виконала свій намір і почала працювати в сільській школі, то М.Коцюбинський подав більш реальне закінчення «діяльності» подібної просвітельки. Трохи пізніше у творі «Лялечка» він показав, як вироджуються такі «ідеальні» Катерини, коли вони йдуть «у народ» [1, с.44-45]. Змальовуючи Ярину, автор вдається до спокійної іронії: *«Стільки сили молодій мати, мати життя ціле перед собою – і не зважитися стати до боротьби з дідом, з порохом, що не нині, то завтра розсиплеться!»* [3, с.163]. Ярину пройняв страх від того, що вона, мріючи про служіння народові, не готова була пожертвувати своєю молодістю, здоров'ям, життєвими благами заради ідеалістичного пориву.

Пана ж Літка автор зображує з особливою, в'їдливою сатирою, навіть сарказмом. У ньому вгадується радикальне несприйняття старого українофільства з його порожньою, не підкріпленою реальними справами риторикою народолюбства. Як справедливо зазначав Я.Поліщук, «Макар Іванович смішний у своїх загумінкових фобіях, що виявляють у ньому людину малого духу» [8, с.56-57]. *«Страх обгортає його такий, якого він не пригадає в дитинстві навіть. Напевне, сором переміг би той страх, коли б наш патріот міг збоку глянути на свою громадську відвагу, чи то пак на брак її. Але де там йому до сорому, коли шкура в небезпечності! Шкура, розумієте ви? Шку-ра!!»*[3, с.170], – пише М. Коцюбинський. Саме шкурницькі інтереси визначають усю поведінку цього діяча.

Письменник навмисне загострює цей образ, перебільшує його негативні риси, відтінюючи невідповідність між тим, кого хоче вдавати з себе Літко, і тим, ким він є насправді. Автор увесь час зіставляє високопарні ліберальні фрази Літка і його справжні нікчемні наміри. З одного боку, Літко прагне показати себе «патріотом», справжнім захисником народним, а з іншого, – страшенно боїться втратити тепленьке місце, скомпрометувати себе в очах начальства: *«Треба ж було зробити таку капітальну дурницю – піти на ті вечорниці...Бути не може, щоб не пронюхано, хто там був, про що балакано...і тоді...прощай, Макаре Івановичу!... Попрощайся з посадою, з родиною і в двадцять чотири години... Ото вклепався, ото вскочив!...»* [3, с.169 – 170]. Усе його життя перетворюється на суцільний страх за себе і тремтіння за свою кар'єру. Страх оповив його душу і скував усі людські почуття. Коли Літка попрохали відвезти вінок і бути депутатом на похороні

відомого українського письменника, він так перелякався, що аж заслаб від страху.

Цей «українець» і «патріот», що в роки студентства навіть просидів вісім місяців у в'язниці, насправді виявляється лицеміром і боягузом. Він ще може – у великій таємниці – видати своїм коштом збірочку творів «поета-самовродка Рябоклячки», може навіть піти на вечірку «молодих», звичайно, потай. Цим, по суті, й обмежувався його «патріотизм».

Варто звернути увагу на ще один суттєвий фактор «українства» Макара Літка – це українська мова, якої він до ладу не знає, але має намір написати наукову розвідку саме українською мовою. Згадаймо, що під час написання твору «Хо» питання мови як показника української нації й держави було актуальне, до того ж у суспільстві збереглася пам'ять про славнозвісні Валуєвський циркуляр (1863) та Емський указ (1876). Тому в образі Макара Літка правдиво відтворена позиція певної частини тодішнього суспільства – лицемірне незнання мови. Інша частина «не знала» української мови вимушено.

Останній, п'ятий, розділ казки є контрастним щодо попередніх як за змістом, так і розкриттям питання освіченості народу, функціонування української мови, зокрема розмовної. В уста позитивних героїв автор вкладає думки, які сформувалися в нього під час перебування в «Братстві тарасівців». Із уст позитивного героя, якого автор протиставляє Літкові, чуємо: *«Хай мова наша не буде мовою, якою звертаються лиш до челяді... Хай вона бринить і розгортається в нашій родині, у наших зносинах товариських, громадських, у літературі – скрізь, де нам не заціплено...»* [3, с.174-175]. Показовим також є момент, коли табличка з написом «Школа» з'являється на колишній корчмі. Показуючи абсолютний контраст між цими двома змістовими поняттями, автор наголошує на необхідності народної освіти, на вивільненні людей з темряви неосвіченості: *«Хо наблизився, глянув на табличку й прочитав: «Школа». Е-ге-ге! Ось воно що! Недавно була корчма, а тепер школа. Де ж корчма? Хо обійшов село, але корчми не було. Чудасія, та й годі!»* [3, с.177]. Молодь, яку

М. Коцюбинський зображує в цьому розділі, є енергійною, відважною й навіть зухвало сміливою, яка йде в бій за свої ідеали й переконання. Щоправда, її позитивна програма досить невиразна й абстрактна: *«...всі вони грілися біля одного вогнища, кожен брав звідти світло й тепло. Огнище те – любов до своєї країни, до свого народу; світло – то ідея, що дала зміст життю, то свідомість своїх обов'язків; тепло – віра в перевагу добра над злом, правди над кривдою, світла над темрявою...»* [3, с.174], але прогресивними є її основні принципи – сміливість, працьовитість, єдність, згуртованість, громадська активність. Дід Хо вперше зустрівся з силою, могутнішою від сили страху, уперше він повірив, що прийдуть інші часи, коли сміливість візьме гору над страхом. Тоді *«склоняється Хо перед силою, вищою й сильнішою від сили страху»* [3, с.179]. Тут з'являються герої нової формації – агроном, лікар, учитель і письменник: вони не бояться і жертвовно працюють для свого народу.

Отже, ідею казки легко ідентифікувати, тим паче, що вона, як уже згадано, тісно пов'язана з програмою просвітництва «Братства тарасівців», яке носило національно-народницький й культурно-просвітянський характер. В останньому розділі твору суто ідеологічні завдання виступають на перший план, і в художньому втіленні їх у конкретні образи відчувається певна декларативність, схематичність. На це М. Коцюбинському свого часу вказував Панас Мирний у своєму листі від 12 серпня 1898 року, зазначаючи, що оповідання «Хо» йому з усіх творів найменше сподобалося, бо воно занадто публіцистичне. Крім того, Панас Мирний зауважував, що й сам образ «Хо» здається йому не зовсім зрозумілим: «то він чекає того сміливого, хто гляне йому у вічі, щоб самому навіки спочити, порохном розсипатися; то, зустрівши таку сміливу молодь, замість очікуваного радісного спочинку, починає з нею сперечатися» [7, с. 440]. З цього приводу П. Колесник у вищезгаданій праці зазначав: «...відчуття справжнього художника-реаліста не дозволило письменникові бажане видати за дійсність. І не випадково з погляду художньої правди Хо не вмирає, а лишається жити» [2, с. 86].

Але, попри ці слушні зауваження дослідників, слід звернути увагу на таку деталь твору: письменник протиставляє не тільки ідейну орієнтацію героїв, а й духовну, наприклад, окремі недоліки й позитивні риси людських характерів. Звернемося до ситуації, коли Макар Літко має лицемірний намір написати розвідку українською мовою, а скромний лікар зробив це без гучного марнослів'я і написав *«популярний виклад з гігієни для селян, звичайно, мовою вкраїнською...»* [3, с.179]. Отже, М.Коцюбинський виразно окреслив два типи героїв: ті, які говорять про свої патріотичні почуття і «глибоко» відчувають горе народне (Ярина Дольська і Макар Літко), і ті, хто просто працює на благо того ж народу (герої останнього розділу). Але не можна не відзначити й помітну утопічність у зображенні героїв останнього розділу твору. Адже образи Ярини Дольської і Макара Літка – це соціальні типи свого часу, які автор зумів розкрити, виходячи з власних спостережень, чого не можна сказати про безіменних персонажів з останнього розділу. Про їх утопічність свідчить те, що автор не називає імен, а тільки вказує на професії і спільну мету – самовіддана праця в ім'я України. Можливо, автор натякав на те, що спільна мета не може позбавити людину можливості бути особистістю й мати своє власне ім'я, а не тільки певну професію. Адже рівно через рік після написання казки «Хо» погляди М. Коцюбинського на героїв нової формації різко змінилися в негативний бік. Життя розбило ілюзію того, що навіть одна інтелігентна людина може багато чого зробити на селі. М. Коцюбинський віддаляється від «Братства» і продовжує письменницьку діяльність у діаметрально протилежному напрямку. Герой його твору «Посол від чорного царя» – Солонина – уже не вірить у можливості однієї людини. М. Міхновський, у свою чергу, увійшов в історію України як один з перших речників та ідеологів самостійності України.

Таким чином, з вищесказаного можемо зробити кілька висновків. Маємо всі підстави визначити твір М.Коцюбинського «Хо» як політичну сатиричну казку, що побудована на контрастному протиставленні: перші

чотири розділи – сатира на «українофілів», останній – правдиве змалювання молоді, щиро відданої народові, представниками саме такої національно свідомої молоді й були учасники «Братства тарасівців». Зміст твору багато в чому перегукується з програмою «Братства» «Profession de foi, або Визнання віри молодих українців», основними положеннями якої були: національна воля народу, тобто незалежність від Росії, подолання духовного занепаду, відродження й функціонування української мови на теренах України. Ці ідеї художньо реалізуються в казці «Хо» за допомогою персоніфікації, алегорії, іронії, сатири, сарказму та інших художніх засобів. Тут пропагуються найпотрібніші, на думку митця, професії (лікар, агроном, учитель, письменник), які б змогли побудувати нове суспільство. Яскраво вираженою є авторська позиція проти «страху людського», проти нерішучості й боягузтва в боротьбі за громадські справи, за долю українського народу. Найяскравіше це простежується у змалюванні образів Ярини Дольської та Макара Літка. «Новітнім лицарям» українським почуття страху не відоме, письменник змальовує їх відданими національній ідеї юнаками (прототипом є 19-річний М. Міхновський). Слушними є зауваги М. Коцюбинського стосовно виховання дітей, до яких недоцільно застосовувати прийоми залякування, а також актуалізація думки про те, що основи громадського здоров'я людини закладаються у сприятливому сімейному кліматі.

Список використаних джерел

1. Калениченко Н.Л. Михайло Коцюбинський. Життя і творчість. – К.: Вид-во АН УРСР, 1956. – 272 с.
2. Колесник П.Й. Коцюбинський – художник слова. – К.: Наук. думка, 1964. – 536 с.
3. Коцюбинський М. Хо // Твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1979. – Т. 1. – С.153 – 180.
4. Кузнецов Ю.Б. Поетика прози Михайла Коцюбинського. – К.: Наук. думка, 1989. – 272с.
5. Кузнецов Ю.Б., Орлик П.І. Слідами феї Моргани: Вивчення творчості М.М. Коцюбинського в школі: Посібник для вчителя. – К.: Рад. школа, 1990. – 208 с.
6. Майоров В.М. Твори М. Коцюбинського для дітей і про дітей // Українська мова і література в школі. – 1979. – № 2. – С. 21 – 31.
7. Мирний Панас. Лист до М.Коцюбинського від 12 серпня 1898 р. // Зібрання творів: У 7 т. – К.: Наук. думка, 1971. – Т. 7. – 795 с.
8. Поліщук Ярослав. І ката, і героя він любив.... Михайло Коцюбинський. Літературний портрет. – К.: Академія, 2010. – 283 с.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – К.: Либідь, 1995. – Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. – 606 с.
10. Шевчук В.О. Українська класична літературна казка та шляхи її розвитку // Срібна книга казок: українські літературні казки / Упоряд. Ю. Винничук. – К.: Веселка, 1992. – 493 с.

11. Щербатых Ю.В. Психология страха. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 416 с.